

Pietari tilan ja tekstin risteyksessä

Petersburg/Petersburg. Novel and City, 1900–1921. Ed. Olga Matich. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2010.

Kirjan synty ei ole kaikkein tavanomaisin. Kirja kasvoi sen toimittajan, venäläisen kirjallisuuden professori Olga Matichin järjestämästä jatko-opiskelijoiden seminaarista Berkeleyyn yliopistossa. Seminaarin tarkoituksena oli tutkia Andrei Belyin modernistisen kulttiromaaniin *Peterburg* liittymäkohtia tähän keisarillisen Venäjän pääkaupunkiin 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä. Seminaarin osallistujat tekivät ensin aiheesta nettisivuston, mikä puolestaan johti kirjan syntymiseen.

Petersburg/Petersburg on artikkelikokoelma, jossa yhteisenä teemana kulkee kerronnan ja kaupunkitilan suhde eli kysymys siitä minkälaisia liittymäkohtia voidaan löytää kokemuksesta Pietarista modernina suurkaupunkina ja modernististen narratologisten keinojen ja strategioiden välillä. Matich opiskelijoineen pyrkii löytämään uusia näkökulmia narratiiviin ja ilmentämään niitä nettisivustolla myös digitaalisin välinein. Yksi keskeinen näkökulma narratiiviin on sen tarkastelu kaupunkitilan havainnoinnin eli näkemisen perspektiivin ja tilan kokemisen eli siinä liikkumisen kautta. Kirjan nimikin viittaa Pietariin sekä tekstinä että tilana.

Teoreettisena perustana artikkelikokoelmassa on Matichin mukaan venäläisen kirjallisuuden pietarilaistekstin käsite, jonka oppositioille perustuvaa, rajoittavaa dualistista lähtökohta-asetelmaa Matich pyrkii laajentamaan kulttuurimaantieteestä lainatulla käsitteellä *critical thirding* ("kolmas", kolmauttaminen toi-

seuttamisena). Sillä tarkoitetaan kohtaa, konkreettista paikkaa tai asiaa, jossa binaariset oppositiot risteytyvät, missä vastakohtat eivät täysin kumoudu, vaan ne valikoivat piirteitä molemmista vastakohtakategorioista järjestäytyen uudelleen ja avaten näin uusia vähemmän jähkkiä vaihtoehtoja ja tulkintamahdollisuuksia. Tämä "kolmas tila" tulee kirjassa esiin mm. kaupunkitilan havainnointiin liittyvän perinteisen tilallisen opposition "staattinen panoraama – liikkuva katunäkymä" välillä olevana tilana, jossa molemmat perspektiivit yhdistyvät. Tämä vastakohtia yhdistävä "kolmas tila" liitetään nimenomaan jo modernisteihin, eikä esimerkiksi vasta postmodernistisen esittämisen käytäntöihin.

Kirja koostuu kahdesta osasta. Ensimmäisen osan artikkelit on kirjoittanut Matich, joka Belyi-spesialistina keskittyy *Peterburg*-romaaniiin. Matich ottaa lähtökohdakseen Belyin romaanin ja Pietarin kaupungin suhteen tarkastelussaan modernin ja modernismin välisen dialektiikan, mikä on hänen mukaansa Belyi-tutkimuksessa uusi aluevaltaus. Matich pohtii romaania lajina ja sen vaikutusta lukijan tunnetilaan. Hän lukee *Peterburgia* salapolii-siromaaniin, jonka tulkinnassa lukijalla on ratkaisijan rooli sen monitasoisen todellisuuden selvittämisessä. Toinen Matichin artikkeli on tutkimusmatka romaanin ja metropolin kuvottavuuden estetiikkaan. Asiaa pohditaan niin dekadenssin kuin barokin groteskin näkökulmasta keskittymällä ruumiin eritteisiin, suuhun ja syömiseen ja mm. kannibalismien merkitykseen Belyin romaanissa.

Matichin kolmas näkökulma Belyin romaaniiin avautuu venäläisen kuvataiteen avant-garde

-estetiikan, erityisesti Kandinskyn ekspressionistisen taiteen ja taidenäkemysten kautta. Belyin tekstiä tarkastellaan kokonaistaideteoksena (*Gesamtkunstwerk*) ja romaanin visuaalisten metaforien, sanallisten maalausten, värien soinnin, poeettisen rytmien ja kerronnan sinfonisen kudelman katsotaan todistavan niin kuvakuin säveltaiteen vaikutteista. Kandinsky on hyvä valinta tarkastelupariksi. Vaikka herrat eivät tiettävästi koskaan tavanneet toisiaan, he jakoivat kiinnostuksen samoihin aikakauden aatteisiin, mm. teosofiaan ja antroposofiaan. Matich ei pyri niinkään etsimään taiteilijoiden välisiä vaikutteita vaan vastineita heidän taideteoreettisissa kirjoituksissaan, mistä esimerkkinä voidaan mainita pyrkimys synesteettiseen elämykseen (Kandinsky esimerkiksi "kuuli" värit). Näitä eri taiteenalaa edustavien mestareiden taiteellisia kokeiluja yhdistävät intensiivinen liike, räjähdys, okkultti henkisyys apokalyptisine näkyineen ja kiinnostus metropoliin sekä abstraktioon, mikä ilmenee siinä miten naturalistinen esittämisentapa molemmilla yhtä aikaa pelkistyi viivoiksi, pisteiksi ja läiskiksi tai miten kieli liukeni kuviksi.

Kirjan toisen osan kirjoittajat ovat seminaariin osallistuneita nuoria tutkijoita. Kirjoittajien joukossa on venäläisen kirjallisuuden tutkijoiden lisäksi Venäjän historian ja kulttuurin tutkijoita. Kaikille yhteisenä pyrkimyksenä on yhdistää narratologia kulttuuri- ja kaupunkitutkimukseen. He nostavat kartalle Pietarin vähemmän tunnettuja historian hetkiä ja topografian pisteitä.

Alyson Tappin artikkeli Pietarin raitiovaunuista on malliesimerkki kirjan strategiasta aineellisen ja henkisen kulttuurin risteyskohtien etsinnässä. Siinä

valotetaan raitiovaunujen historiaa ja liikkumista niin konkreettisesti tilassa osana kaupunkilaisen arkea kuin pietarilaislyriikan tekstuaalisena käytäntönä. Nettisivuston *Mapping Petersburg* (<http://stpetersburg.berkeley.edu/index.html>) osa *Tramvai* (raitiovaunu) havainnollistaa reittikartoillaan ja kuvillaan oivallisesti Tappin esseitä.

Aineellisen ja kirjallisen kulttuurin yhdistämiseen tähtää myös Mieka Erleyn Pietarin teurastamoista ja teurastuksen kuvauksista kirjallisuudessa kertova artikkeli. Hän lähtee liikkeelle konkretiasta seuraamalla nautanlihan reittiä 1900-luvun alun pietarilaiseen illallispöytään. Sen jälkeen hän tarkastelee metropolia ja sen kasvavaa teollisuutta ja taloutta ruokametaforan avulla. Kaupunki on organismi, jonka kiihtyvä aineenvaihdunta vaatii yhä enemmän kasvatonta työvoimaa, inhimillistä tietoisuutta vailla olevia ruhoja ravinnokseen. Tästä siirrytään vuosisadanvaihteen kirjallisuuden teoksiin, joissa teurastamo-teema saa sosiaalipoliittisia merkityksiä. Useita tekstejä käsitellään lyhyehkösti alkaen Korolenkon kertomuksesta ”Fabrika smerti” (Kuoleman tehdas), josta löytyy varoituksen ääniä teollistumisen ihmiskuvaa ja -kehoa mekanisoivasta vaikutuksesta.

Tolstoin *Pervaja stupen* (Ensimmäinen askelma) edustaa kasvissyöjän tarkoituksellisen havainnollista kuvausta teurastamokäytännön tappamisesta. Varhaisesta neuvostokirjallisuudesta nostetaan esiin mm. Isaak Babelin vuoden 1918 nälästä kärsivään Petrogradiin sijoittuva kertomus hevosten teurastuksesta ”O loštadžah” (Hevosista) ja pakkokollektivisaation ajan hevos-tarina ”Kolyvuška”, Majakovskin ”Svinoboi mira” (Maailman sikataistelu) sekä Juri Olešan *Zavist* (Kateus). Andrei Platonovin myöhäistuotantoa edustaa

kertomus junan alle heittäytyvästä lehmästä, joka kaikkensa annettuun päätyy lopulta yhteiskunnan ahneeseen kitaan. Artikkelissa mainitaan esimerkkejä myös filmeistä, joissa modernistisen estetiikan tekniikat ja keinot (mm. montaasi, fragmentaarisuus) rinnastetaan lihan paloitteluun. Teurastus kielikuvana muuntui ja taipui modernistien käsissä monella tapaa esteettiseksi välineeksi, jolla ilmaistiin niin kirjallisuudessa, elokuvassa kuin kuvataiteessakin vastustusta staattista, yhtenäistä muotoa kohtaan. Artikkelit tarjoaa myös historiallista ja kulttuurista taustaa Matichin pohdinnoille Belyin *Peterburgin* luotaantyöntävistä syömismetaforista.

Alexis Perin ja Christine Evansin artikkelissa tarkastellaan Belyin *Peterburg*-romaanin suhteessa sosialistivallankumouksellisen puolueen terroristisiiven suorittamaan sisäministeri von Plehven murhaan. Pommiantentaatin suunnittelun vaiheita modernin kaupunkitilan yllättävästi muuttuvissa olosuhteissa seurataan Boris Savinkovin muistelmien *Vospominanija terrorista* (Terroristin muistelmat) ja hänen romaaninsa *Blednyi kon* (Hallava hevonen) kautta. Artikkelissa pyritään osoittamaan kaupunkitilan tutkimuksen, kartografian ja kirjallisuudentutkimuksen yhteisvoimin 1900-luvun alun vallankumouksellisen terrorismin ja modernismin yhtymäkohtia.

Cameron Wiggins kirjoittaa artikkelissaan vuonna 1906 ensi-iltansa saaneesta Vsevolod Meyerholdin ohjaamasta Aleksander Blokin näytelmästä *Balagantšiki* (Ilveilijät). Näytelmän modernistista estetiikkaa on tutkittu ennenkin, joten kirjoittaja on valinnut teokseen toisenlaisen tulokulman. Hän seuraa näytelmän kulussientakaista elämää ja sen kutoutumista Blokin ja hänen lähipiirinsä henkilökohtaisen elämän dramatiikkaan vuosisadan vaihteen Pietarin rantakaduilla ja

silloilla. Tämä draama heijastui myös Blokin lyriikassa. Naamiot ja rooliasut olivat osa Pietarin kirjallisten piirien elämäntapaa, jota artikkelissa seurataan niin karnevaaliseurueiden liikkeinä kaupunkitilassa kuin myös Blokin runoudessa, erityisesti *Snežnaja maska* (Luminaamio) sikermässä.

Myös Polina Barskova ja Victoria Smolkin-Rothrock käsittelevät artikkeleissaan Aleksander Blokia. Edellinen tarkastelee vähän tutkittua Karpovka-joen aluetta Petrogradskajan puolella, missä Blok asui kolmeen otteeseen. Karpovkan rantakatu loi Barskovan mukaan puitteet useille Blokin runoille, mm. ”Obman” (Petos, 1904) ja ”Oktober” (Lokakuu, 1906) runoilte. Barskova tarkastelee Blokia kaksinkertaisen linssin läpi. Hän rinnastaa venäläisen symbolistirunoilijan Baudelaireen, yhteen varhaisimmista eurooppalaisen modernismin runoilijajahmoista, jonka kultti rakentui runouden ohella niiden tekijän tietoisesti luodusta imagosta ja elämäntavasta. Baudelaireen kokemusta Pariisin metropolista tarkastellaan puolestaan Walter Benjaminin tutun runoilijafilanööri-käsitteen avulla. Varsin pitkät teoreettiset selitykset tuntuvat ajoittain turhalta painolastilta muuten mielenkiintoisessa esseessä. Ne eivät juurikaan tuo lisäarvoa esitettyyn Blok-kuvaan, joka herää enemmän eloon itsensä Blokin ja tämän aikaisten päiväkirjamerkinnoissa ja muistelmissa. Blokin lisäksi artikkelissa tuodaan esiin kaksi muuta Karpovkan kuvaajaa: 1800-luvun alkupuoliskolla elänyt Jevgeni Grebjonka, joka julkaisi kirjoitelmansa ”Peterburgskaja storona” (Pietarin puoli) Nekrasovin kuuluisassa antologiassa *Fiziologija Peterburga* (Pietarin fysiologia) sekä Miriskusvtan taitelijoiden nuorempaan sukupolveen kuulunut Dmitri Mitrohin. Molempien käsittely jää esittelytasolle ja erityisesti

Mitrohinin grafiikasta vedetyille, mielenkiintoa herättäville johtopäätöksille olisi suonut saavansa lisää esimerkkejä ja perusteita.

Smolkin-Rothrock kertoo puolestaan vuoden 1921 tapahtumista ja tunnelmista Pietarin kulttuuri-älymystön keskuudessa. Hän keskittyy Blokin viimeisiin päiviin, tämän kuolemaan ja sen synnyttämiin reaktioihin aikalaisissa. Lähteinä käytetään mm. Olga Foršin, Vladislav Hodasevitšin ja Nina Berberovan sekä Andrei Belyin muistelmia. Erityisen mieleenpainuva on kirjailija Jevgeni Zamjatinin kokemus tapahtuneesta. Zamjatin jakaa yleisesti vallinneen näkemyksen, että Blokin kuolema päätti kokonaisen aikakauden venäläisen kulttuurin historiassa ja se merkitsi myös Pietarin loppua. Nettisivustosta löytyy Blokin hautajaissaaton elokuun 10. päivänä 1921 kulke- ma reitti läpi Pietarin kaupungin Smolenskin hautausmaalle ja Blokin viimeisiin päiviin liittyvää kuvamateriaalia.

Ulla Hakanen edustaa kirjoit- tajien joukossa ansiokkaasti suomalaisia nuoren polven tutkijoita. Hänen artikkelinsa käsittelee kahden runoilijan, Vjatšeslav Ivanovin ja Mihail Kuzminin, näkökulmaa Pietariin. Hakanen tutkii kohteittensa päiväkirjojen kautta näiden kokemusta metropolista, jota leimaavat kiihtyvä teollisuuden ja modernin kulutuskulttuurin kasvu sekä näiden ilmiöiden mukanaan tuomat muutokset niin kaupunkitilassa kuin sosiaalisissa rakenteissa. Hakasen kiinnostus kohdistuu siihen, millaisen mahdollisuuden kaupunkikävely julkisissa tilassa tarjoaa identiteetin (tai oikeammin imagon) rakentamiselle. Päiväkirjaa, jota luettiin julkisissa tilaisuuksissa ääneen, käytettiin niinkään tietoisesti imagon luomisen välineenä. Sen lisäksi, että päiväkirjat kertoivat siitä, mihin runoilija-flanöörin katse kaupungissa kohdistuu, ne kertoivat myös tämän suhteesta

ulkomaailmaan, siihen miten ja missä hän itse halusi tulla nähdyksi. Käveleskelystä tulee näin analogia sanataiteelle, sillä on oma tyyliä ja retoriikkansa, jonka myötä tila saa uusia imagon rakentamiselle merkityksellisiä sisältöjä. Päiväkirjasta taiteena todistaa Kuzminin päiväkirjan lukemisen kirvoittama sitaatti Ivanovin päiväkirjasta: ”Mutta ennen kaikkea päiväkirja on taiteellista heijastusta elämästä [...] Ja sitä paitsi, päiväkirjan pitäjä tuntee *miellyttävän* tyylin salat, jotka ovat nykyään jo melkein kadonneet”. Tekstin virtausta ohjaa flanöörin eli havainnoitsijan liike tilassa, kaupungin tapahtumia ja paikkoja luetaan kuin tekstiä. Kummankin runoilijan, sekä Kuzminin että Ivanovin Pietari pyörii Taurian puiston maisemissa: Ivanovin kuuluisassa ”Tornissa”, jonka sisätiloihin päästään kurkistamaan nettisivustolla ja jonka korkeuksista käsin hän tarkasteli alla levittyvää kaupunkipanoramaa. Kuzmin puolestaan pyrki katutasolla lähikosketukseen ympärillä olevan maailman ja sen marginaaliryhmien kanssa. Ulla Hakanen valottaa kiintoisasti runoilijoiden toisistaan poikkeavaa tila- ja kaupunkikokemusta, kuten myös sen ilmenemistä heidän esteettisissä ja maailmankatsomuksellisissa näkemyksissään.

Olga Matichin osuus kirjan toisessa osassa on yksi mielenkiintoisimmista. Se kertoo Nevski Prospektilla sijaitsevan ensimmäisen jugendtyylisen toimistorakennuksen eli Singerin talon historian ohella amerikkalaisen Singer-yhtiön ompelukoneen markkinointistrategioista Venäjällä. Vuodesta 1919 tämä modernistisen arkkitehtuurin esikuvaksi vuosisadan alussa noussut talo on ollut kaupungin suurimman kirjakaupan Dom knigin koti. Matich pyrkii löytämään narratiivin alkuperän aineellisesta arkipäivän kulttuurista, tässä tapauksessa ompelemisesta. Kirjoittamisen

ja ompelemisen välillä on symbolinen yhteys, neulanpistot ovat sanoja, joista muodostuu tekstikudos tai tekstiili. Hän käsittelee lyhyesti myös venäläisen kirjallisuuden representaatioita ompelijattarista, esimerkkinä Zinaida Gippiuksen runo. Belyin *Peterburgiin* palataan tarkastelemalla sen kertontaa lanka- ja labyrintti metaforien kautta. Jos pommilla, joka ei ole pelkkä juonen kannalta keskeinen motiivi, on romaanissa tärkeä tehtävä kerronnan räjäyttäjänä, ommel- ja lankamotiivit ja metaforat yrittävät liittää irrallenen joutuneet osaset yhteen, missä tehtävässä ne kuitenkin epäonnistuvat.

Pietarin keskeisestä paikasta lähtee liikkeelle myös Lucas Strattonin Pariisin ja Pietarin siltoja vertaileva artikkeli. Artikkelin koostuu kahdesta luvusta, joista ensimmäisessä käsitellään muutaman vuoden sisällä valmistuneiden Pariisin Aleksanteri III sillan ja Pietarin Kolminaisuuden sillan (Troitski most) symbolisia merkityksiä. Sillat voivat saada lukemattomia tehtäviä, ne toimivat liikenteen väylinä, monumentteina ja muistomerkkeinä. Aleksanteri III silta oli valmistumisensa aikaan Ranskan ja Venäjän poliittisen liiton topografinen symboli, kun taas ranskalaisen yhtiön suunnittelema Kolminaisuuden silta kertoi venäläisen ja ranskalaisen esteettisen maun samankaltaisuudesta. Sen poliittinen sanoma oli intiimimpi, koska se rakennettiin Maria Fjodorovnan ja tsari Aleksanteri III:n 25-vuotishääpäivän kunniaksi. Artikkelin toinen osa pyrkii paikantamaan Belyin *Peterburgin* mystisiä jokia ja siltoja ja niiden merkitystä romaanissa.

Petersburg/Petersburg on ekskursio samanaikaisesti sekä tekstiin että tilaan ja sellaisenaan kiehtova. Kaupungin ja kaunokirjallisen kerronnan dynamiikka on keskeistä kaikissa artikkeleissa. Tätä dynamiikkaa tarkastellaan

toisaalta tuttujen modernistiseen representaatioon liitettyjen ominaispiirteiden ja käytäntöjen ja toisaalta moderniin metropolikokemukseen liittyvien perusolettamusten varassa, joita artikkeleissa ei kyseenalaisteta. Syntyy jopa vaikutelma, että niille pyritään löytämään vahvistusta. Kaunokirjallisen tekstin modernistisia ominaisuuksia tuetaan realioiden ja tilassa ja ajassa tapahtuneiden faktojen avulla ja vastavuoroisesti historiallisia tapahtumia ja tilaa hahmotetaan fiktiivisen tekstin kautta.

Suuri osa ekskursioista suuntautuu kaupungin ja sen kulttuurielämän vähemmän tallatuille poluille. Nettisivustolta voi valita kirjan artikkeleita elävöittävää ja täydentävää kuva- ja tekstimateriaalia. Kirjan ja nettisivuston pyrkimys löytää yhtymäkohtia modernistisen kirjallisuuden ja taiteen esteettisten ideoiden ja keinojen sekä modernin kaupungin tilan ja sen elämän ja havain-

noinnin välillä on raikas, vaikka kaikki kirjoittajat eivät onnistukaan täydellisesti vakuuttamaan lukijaa argumenteillaan. Joistakin artikkeleista paistaa tietty nuoren (?) tutkijan viehtymys suuriin teoreettisiin viitekehyksiin, joiden yhdistäminen materiaaliin, sekä kaupunkiin että kirjallisiin teksteihin, jää osittain pinnalliseksi.

Petersburg/Petersburg ja nettisivusto *Mapping Petersburg* täydentävät siis hyvin toisiaan. Ne toimivat erinomaisesti myös itsenäisinä kokonaisuuksinaan. Testasin nettisivustoa vapaaehtoisena oppimateriaalina venäläistä modernismia käsittelevällä luentokurssilla ja opiskelijat innostuivat sen muodosta ja sisällöllisestä annista, joiden huolellisesta lopputuloksesta näkee, ettei laatimisessa ole säästetty aikaa eikä vaivaa.

Maija Könönen